

TERMENI TEHNICI FOLOSIȚI ÎN DENUMIREA PĂRȚILOR COMPONENTE ALE CONSTRUCȚIILOR ȚĂRĂNEȘTI DE LEMN DIN BAZINUL MIJLOCIU AL CRIȘULUI NEGRU

DUMITRU COLȚEA

Dintre multiplele nevoi materiale ale omului cele pentru care luptă necurmat să-și forească familia de „grija zilei de mîine“ sînt: *nevoia de hrană*, *nevoia de îmbrăcăminte* și *nevoia de adăpost*.

Vom stărui în cele ce urmează asupra *nevoii de adăpost*, asupra *casei de locuit* și a gospodăriei țărănești vechi, deoarece ea a adăpostit și strîns laolaltă familia și nu rareori grupul.

Veac după veac satul românesc tradițional a fost alcătuit din gospodării construite din lemn cu o anumită arhitectură, iar creatorii lui au fost meșterii satului care au deprins meșteșugul de la înaintașii lor în procesul necurmat al muncii. În acest proces al creației a luat naștere și limbajul tehnic necesar comunicării de idei, limbaj îmbogățit mereu de experiență și inovații pe care l-au transmis de la o generație la alta pînă în zilele noastre.

În virtejul marilor prefaceri tehnice prin care trece și satul contemporan, casele de lemn și toate construcțiile de tip vechi dispar și odată cu ele și terminologia uzuală. Este firesc ca odată cu dispariția unui stil arhitectural vechi de secole sau milenii, care a generat o serie de practici și credințe rituale în viața țărănească a satului tradițional să dispară și ele.

Observațiile prezentate se opresc la tipologia construcțiilor țărănești din golful Șoimi—Tinca, de pe valea mijlocie a Crișului Negru și la termenii tehnici populari din această zonă.

Privită din centru, de la Petid, depresiunea pare un uriaș amfiteatru antic, aproape circular, de o rară măreție. La sud-est se înalță ca un zid de cetate spinările de granit ale Codrului-Moma, din care se desprind spre vest, pe ambele maluri ale Crișului Negru două lanțuri de dealuri care coboară domol pînă se sting în șesul larg, lângă Tinca și Belfir. În acest amfiteatru natural, au răsărit din veacuri puzderie de sate românești.

De la Șoimi în jos, pe dreapta riului, localitățile se țin de mină, înșirate unele după altele ca mărgelile pe ață; dimpotrivă, localitățile din stînga se depărtează de apă, fug de lunca joasă și se ascund la poale de

păduri sau se catără pe coastele muncelor și pe sub dealuri. Numai trei s-au cuibărit pe luncă: Cociuba, Cheșa și Petid.

Datorită strinsei unități geografice, economice și social-politice, acest grup de șaisprezece sate forma cindva cunoscutele *pertinente valahe*, cu craii lor la Suplac și Cărăsău. Nu este cazul să se stăruie asupra istoriei ce le atestă vechimea milenară, dar este necesar a arăta că ele au urmat aceeași evoluție etnografică, folclorică și social-politică sau economică.

Conviețuind în timp pe un teritoriu restrîns, cunoscîndu-se și înru-dindu-se prin căsătorii, s-a cristalizat aceeași structură psihică a oamenilor, același port, credințe și obiceiuri, aceleași îndeletniciri, același grai și năzuințe. Ocupațiile lor de bază au fost cele tradiționale: *agricultura, păstoritul, pomicultura și tăiatul lemnului din păduri*. Ocupațiile le-au determinat inițial și tipul așezărilor în majoritatea de tip răsărit pînă la comasările legiferate la sfîrșitul secolului al XVIII-lea de Imperiul habsburgic. Vetrele satelor erau pînă atunci cît întreaga moșie, avîndu-și nucleul în grupul mai numeros de gospodării, unde se afla fîntina sau riul; încolo case izolate sau grupuri de 3—5, prin luminișuri de pădure seculară.

În anii următori, de după 1722 cînd s-a hotărît „tragerea satelor la linie”¹ locuințele țărănești de aici au fost dizlocate și așezate pe vetrele actuale, în sate de tip adunat. Au rămas pe vetrele vechi două sate: Dumbrăvița de Codru și Hodișelul². Arhitectura noilor construcții a rămas însă cea veche, cu prea puține modificări pînă spre sfîrșitul secolului al XIX-lea: construcția de birne cu acoperiș țuguat și învelit cu șindrilă sau paie. Pe măsură ce elementele capitaliste pătrund în viața țărănească puterea economică a unor țărani crește și odată cu aceasta survin modificări în structura gospodăriilor lor. Schimbarea arhitecturii caselor țărănești din zona Șoimi—Tinca devine generală între cele două războaie mondiale. După desăvîrșirea unității naționale, la 1 decembrie 1918, crește nivelul cultural al maselor, crește puterea economică și odată cu ele răsare un nou tip de casă țărănească.

Se poate afirma că pe parcursul a șase decenii ce s-au scurs de la 1920 încoace, satele românești de pe valea mijlocie a Crișului Negru s-au transformat, din punctul de vedere al organizării gospodăriei, de trei ori. În acest răstimp s-au putut vedea trei tipuri de gospodărie țărănească:

- a) gospodăria deschisă, tradițională;
- b) gospodăria cu curte dublă;
- c) gospodăria cu curte închisă și curte semiînchisă³.

¹ Ioan Godea, *Caracteristici ale culturii populare din Bihor*, Editura Sport-Turism, București, 1977, p. 23—24

² *Ibidem*, p. 19; V. Maxim, I. Godea, *Considerații istorice și demografice privind tipologia așezărilor rurale din nord-vestul României*, în *Biharea*, II, Oradea, 1975, p. 17

³ I. Godea, *op. cit.*, p. 56—59

a) *Gospodăria deschisă* așa cum s-a amintit mai sus a fost dominantă pînă la sfîrșitul primului război mondial.

În jurul unui ocol larg erau amplasate *casa*, *poiata*, *colnița* și *cotețul*, în corpuri separate. Întreaga gospodărie era împrejmuită cu gard din nuiele de carpen, sticșinit și acoperit cu paie.

Casa de locuit era așezată în fundul curții, departe de uliță, cu fața la drum; grajdul era perpendicular pe direcția uliței; în fața acestuia era colnița pentru car și cuptorul de pîine, alături de colnița pentru tăiat lemne. Grămada de lemne de foc sta afară să le usuce vîntul. În unele gospodării înstărite se mai afla și bucătăria de vară, numită *cuptoriște*, în care se clădea cuptorul de pîine și se amplasa rîșnița. Din curte lipsește fîntîna. Alimentarea cu apă se făcea de la fîntîna cu cumpănă a satului.

Intrarea cu carul se făcea pe poarta mare, făcută din *leasă*, portița era din scîndură de fag, cu cheie de lemn. Trecerea spre vecin, se făcea mai des peste *pîrleaz*. Spre începutul secolului al XX-lea, apar acoperișuri de case cu țiglă-solzi.

b) *Gospodăria cu curte dublă* ia naștere în sinul vechilor gospodării și devine dominantă între 1920—1960. Este cu totul deosebită de casa bătrînească. Are două curți: *ocolul* și *aria*. Gardul de nuiele dispăre la stradă, luîndu-i locul gardul de scîndură, la început dispuse orizontal între stîlpi de lemn, apoi vertical, prinse pe stinghii de legătură numite *rigle*. Apar porțile de scîndură cu acoperiș mobil, șindrilit, sprijinit pe stîlpi masivi de stejar sculptat în rozete.

Casa de locuit se mută perpendicular și aproape de uliță, grajdul îi ia locul, deci paralel cu strada, în fundul ocolului. *Cuptoriștea* în fața casei, paralel cu ulița se generalizează. Se fac pătule de porumb, întii din *leasă* de nuiele împletite, apoi din *lețuri* cu talpe și șoși de lemn. În gospodăriile fruntașe se fac găbănașe pentru cereale, atașate la *cuptoriște*. Se generalizează cotețele pentru păsări, colnița pentru lemne și fîntîna în curte, întii cu cumpănă, apoi cu roată.

În spatele grajdului este aria pentru nutrețul vitelor: *jireada* de învăluituri, căpițele de fin, cocenii de porumb, tuleii.

c. *Gospodăria cu curte închisă și cu curte semiînchisă*. În ultimele două decenii au apărut în satele din depresiunea Șoimi—Tinca, locuințele cu curtea închisă și semi-inchisă.

La gospodăriile cu curtea închisă, curtea e mică, cu construcții unite de jur împrejur. Casa se întindea în lungul uliței, cît lățimea intravilanului. Poarta de intrare e cuprinsă în corpul casei, făcută din metal tablă, fier forjat și înaltă. Paralel cu casa este grajdul, care din trei încăperi cite avea la tipul anterior a ajuns la o singură încăpere. La unul din capete s-a amenajat spațiu de locuit, bucătăria de vară, zisă acum impropriu *cuptoriște*. Pe ambele părți casa se unește cu grajdul prin construcții mai mici: lemnăria, cuptorul de pîine, rar folosit azi, cămara și găbănașul etc.

Paralel, ia naștere mai ales în ultimul deceniu, gospodăria semiînchisă. Casa e tot la stradă, cu fațadă de vilă, cu fundație în formă de cot. Numai grajdul (*poiata*) are intrarea sub acoperiș. În prezent anexele pentru păsări și animale mici se mută în arie, situație care o va avea și grajdul pentru vacă. Aria nemaivînd vechea funcționalitate devine astfel o a doua curte. Prima se pavează cu beton și este decorată cu brazde de flori și viță de vie.

Paralel cu lemnul ca material de construcție se utilizează cărămida, piatra de moară, mozaicul și betonul armat pentru planșeele de la tavan. Acoperișul are patru șarpante, țigla mică este înlocuită cu țigla mare.

Fintina se află în toate curțile, e mai mică ca volum decît cele anterioare, cumpăna a dispărut, luîndu-i locul *tocila*. Are însă o mai mare funcționalitate servind nu numai pentru băut, ci și pentru irigația grădinii, pentru baie, pentru încălzitul casei prin mijlocirea hidrofoarelor și caloriferului.

Construite după planuri elaborate de specialiști, termenii utilizați sint, după cum am amintit, generali, așa că nu vom stăruî asupra denumirii părților componente ale acestora ci asupra termenilor tehnici întîlniți la casele de lemn din primele două tipuri de gospodării.

Materialul de construcție la aceste tipuri de case era *gorunul*, specia cea mai rezistentă a stejarului, pentru multiplele lui însușiri: se despică pe fir ca bradul, are o îndelungată rezistență în timp, dacă este ferit de intemperii, are o culoare de ceară și dă grinzilor un aspect plăcut, este mai ușor decît *cerul*.

Materialul pentru construcții, ca și pentru mobilierul țărănesc, era căutat cu atenție în pădurea de lingă sat urmărindu-se să se aleagă tulpinile sănătoase, drepte „ca lumina” și fără *cioturi*. „Tulpina fără cioturi — afirmă meșterul Ion Pela — se cioplește ușor’ cu șpanțul o faci ca o foaie de carte; șoșii de gorun îi scobești lesne cu *vișeul* și *gheuroiul*, iar grinzile capătă cu *mezdreaua* și *jilăul* luciu de ceară”⁴. Exista, de asemenea, un timp cînd se tăia lemnul necesar construcțiilor sau pentru mobilier: „Și apoi, lemnul de casă or de mobilă, nu se taie oricînd, ci numai toamna după ce pică frunza, cînd nu mai are mîzgă... ”⁵.

Tăiat din codru materialul era adus acasă cu carul sau carele, în clacă, depozitat și acoperit, pentru a-l feri de ploaie. Cînd începea construcția meșterii selectau din nou materialul, pentru a înlătura tulpinile „cu roșeață și putregai”. Le ciopleau cu securea, îndepărtînd scoarța și alburnul ca să nu rămînă decît *inima* lemnului. Buștenii de dimensiuni mari îi spintecau după trebuință, cu joagărele trase manual de firezari. Tăiatul se efectua pe o instalație specială numită *ghergheleu*. Compus din trei grinzi dintre care două dispuse oblic, cu o înclinare de 45°, fixate cu extremitatea de sus de o grindă orizontală la o înălțime de 2,5—3 m

⁴ Informator Ion Pele, Cărăsău, comuna Cociuba Mare, născut 1910.

⁵ *Ibidem*.

sprijinită pe stâlpi înfipti în pământ. Materialul de prelucrat se urca peste grinzile oblice cu ajutorul *puricilor*; în cazuri extreme, instalația se construia în pământ: o groapă adâncă de 2 m, peste care se instala *ghergheleul*. Unul dintre firezari sta sus, pe trunchiul ce se despica, iar doi manevrau joagărul de jos. În mișcări ritmice, firezul înainta pe linia trasată cu sfoara mulată în funingine sau în *leșie neagră din frunze fierte de arin*.

Construcțiile de lemn se efectuau primăvara „între semănat și sapă”, adică în zilele lungi și însorite din mai și iunie. Când se dezlănțuiau munțile urgente în țarină: prașila, cositul finului, seceratul și strînsul grîului, întreaga familie țărănească era în cîmp, din zori pînă la răsăritul luccăfărului de seară. În această perioadă agricolă de vîrf nu era timp și nici brațe de muncă pentru construcții. Când se ridica o construcție nouă, țărani se intrajutorau sub diferite forme ca ajutorul reciproc, claca, împrumutul etc. Vecinii și neamurile ajutau la mutatul materialului, la ridicatul pereților și acoperișului, la uscătul șindriei sau țiglei în pod etc.: prin claca cu carul se cărau lemnele de la pădure, țigla de la fabrică, piatra de fundație. Numai meșterii dulgheri erau plătiți cu bani sau cereale, uneori și cu una și cu cealaltă, după tocmeală.

Casa se edifica întodeauna pe un loc mai ridicat, un „loc limpede”, ferit de ape. În intravilanele spațioase feciorii își rînduiau gospodăria alături de cea bătrînească. Obiceiul locurilor era ca — pe cît posibil — casa să se orienteze cu fața spre răsărit, să fie lovită de primele raze de soare, iar cînd poziția vetrei nu permitea această orientare era recomandat „să privească spre sat” și nu invers.

Pînă prin 1938 casele țărănești nu aveau fundație specială de piatră; erau puțin înălțate de la pământ. Talpa se fixa inițial pe bolovani de piatră de rîu și numai la sfîrșit se introduceau pietre de-a lungul pereților, sub talpă, ca să le ferească de putrezire.

Care erau elementele din care se compunea scheletul unei construcții de lemn? Care era denumirea populară a acestora și originea lor?

Elementele importante ale scheletului unei case de lemn erau: *tălpile*, *fruntarele*, *șoșii*, *jugurile*, *cusuraiele*, *grinda*, *grinzilele* și *coarnele*. Sînt doar opt elemente de cîpătii dar care îmbinate cu iscusință de meșterii constructori dau naștere casei, îmbrăcăminte colectivă pentru familie.

Tălpile sînt pe măsura lungimii casei, în număr de trei trunchiuri făcute cu *spranțul*, constituind baza întregii clădiri. Ele se îmbinau cu *fruntarele*, de aceleași dimensiuni în lățime și înălțime, dar mai scurte, după lărgimea cerută de clădire. *Fruntarele* se îmbinau cu tălpile în două moduri: fie în *căței*, fie în *crestătură*. Prima modalitate de îmbinare da o mai mare stabilitate și se folosea în exclusivitate la casele străvechi, cu pereții din birne orizontale. La cel de al doilea tip de gospodărie se utiliza *crestătura*, aceasta efectuîndu-se mai ușor, dar pentru mai mare si-

garanță se da la colțuri o legătură de scoabe puternice. Imediat ce cadrul acesta dreptunghiular de bază era săvârșit, golul creat se umplea cu pământ uscat pentru a ușura lucrările ulterioare. Numărul de *fruntare* era variabil, determinat de numărul cornişelor. La o casă cu două odăi erau necesare trei fruntare, pentru o construcție cu trei odăi se foloseau patru fruntare. În mod obișnuit la o casă cu tîrnaț, fruntarul avea lungimea de șapte metri, socotindu-se doi metri pentru lungimea *tîrnațului*, prispei, pridvorului. Din lipsă de material, unii țărani își construiau casa fără tîrnaț, cu fruntarul de cinci metri. Tîrnațul îl atașau mai târziu, în această situație avînd denumirea de „tîrnaț străin“.

Pe cadrul de bază se fixau locul *cusurailor*, *jugurilor* și *grinzelelor* și cînd măsurătorile erau terminate se însemnau în cadrul de bază, în cusuraie și juguri locul șoșilor (stîlpilor de susținere), scobindu-se borte prismatice cu *vișeul*, *dalta* și *gheuroiul*, în care se fixau *mucurile*, limba șoșilor.

Șoși (stîlpii) susțineau pereții casei, distanța între ei era de 1—1,5 m. La o casă cu dimensiunile de 10/7 se foloseau în medie 70 de șoși. Șoșii erau de trei feluri: *șoși scurți*, lungi de cîte 2 m, pentru colțuri; *șoși lungi*, de 2,10—2,15 m, folosiți sub juguri și cusuraie; *șoșii cîrni* sau oblici, lungi de 1,80 m, pentru „legătură“, un fel de contraforți sau contrafișe. Șoșii folosiți la prispă aveau forme de fus sau coloană cu capiteluri și purtau denumirea de *șezați*. Atîta timp cît casele au avut pereții din *birne* șoșii erau „*vișuliți*“ pe fețele înguste, iar cei folosiți la unghiuri necesitau trei *vișulituri*, nu două ca ceilalți. În vișuliturile șoșilor se așezau *birnele*, confecționate din lemn tare, pe măsura cerută de distanțe. Birnuirea casei se efectua de obicei după ce casa era sub acoperiș. După ultimul război mondial locul birnelor de stejar îl iau chirpicii (văioagele) și, ca atare, dispare vișuirea șoșilor. La casele bătrînești, cu acoperiș de șindrilă, pereții erau construiți din bucăți mari de lemn fățuit, legate la capete în *chiotori*.

La ridicatul casei se fixau întii șoșii de colț, peste ei venea *jugurile*, corespunzător fruntarelor, apoi se fixau *cusuraiele* (cosoroabele), corespunzător talpelor se imbinau pe juguri și apoi se fixau sub acest cadru șoșii lungi și șoșii cîrni, introducîndu-se cu mucurile sus și jos în bortele respective din talpe, fruntare, juguri și cusuraie; se așeza grinda prin mijlocul camerelor de locuit, iar peste ea, în lungimea clădirii erau puse *grinzelele*, de dimensiuni mai mici decît grinda, dar mai lungi decît *jugurile*, pentru a se obține o streșină bună la casă. Dacă lărgimea unei case, de exemplu, era de 7 m, lungimea grinzelei era de 7,70—8 m. Mai târziu, cînd ne apropiem de perioada *tavanelor*, grinda se mută în podul casei, legîndu-se de grinzele dedesuptul ei cu buloane de fier. Rostul ei era de a nu lăsa podul să vibreze, „să nu îngăduie“ sub povara cerealelor depozitate sus, în podul casei.

Peste grinzelele casei se așezau căpriorii, numiți local *coarne*. La casele cu două șarpante erau necesare atîtea perechi de coarne cîte grinzele

sînt pe casă. La casele cu patru șarpante (ape) cum erau cele de tip vechi și cum sînt cele de astăzi, numărul *coarnelor* crește și dimensiunile variază.

Pentru confecționarea căpriorilor (coarnelor) era preferat stejarul, dar în caz de necesitate se foloseau și alte esențe lemnoase: salcîm, plop, fag, brad. Lungimea căpriorilor se socotea în funcție de lungimea grinzei. Panta de înclinare de 45° se obținea socotind cornul ca să aibă $2/3$ din grinzele. În mod obișnuit meșterul înmulțește lungimea grinzelelor cu 0,62 m și rezultatul obținut corespunde cu lungimea căpriorului. La casele bătrînești unghiul de înclinație cerut pentru fuga apei pe șarpanta acoperită cu paie or șindrilă era de $60\text{--}65^\circ$ și pentru această cauză cornul căpriorului era în lungime cît grinda cu care se îmbina.

La casele cu două ape (șarpante) legătura coarnelor era simplă. Sus, două cîte două, se îmbinau în *cepuri* prin care se trecea și un cui de lemn prin orificiul făcut cu sfredelul. Tot sus erau prinse cu o contrafișă numită local *scleamă*. Jos, unghiul acesta format din cîte două coarne se prindea cu *mucurile* și borte *grinzei* respective. Cînd toți căpriorii erau așezați la locurile respective se prindeau unele de altele cu patru contravinturi numite *mîțe* dispuse oblic, pornind de la prima pereche din capetele podului casei. Pe deasupra căpriorilor erau fixate apoi *lețurile*, la distanțe de 0,15 m, pentru țigla-solzi, și la 0,32—0,37 m la casele unde se utiliza țigla mare, de fabrică. Casele actuale nu au *mîțe* sub căpriori și nici *scleme*. Legătura podului se face cu ajutorul *cosoroabelor* laterale și cu *pana de vîrf* susținute de *juguri*; la casele tradiționale, cu acoperișul de paie și țuguiat, căpriorii se îmbinau în așa fel încît se sprijineau unii pe alții. Legătura podurilor la construcțiile de lemne era privită cu multă seriozitate de constructori, deoarece trebuia ca acoperișul casei să stea neclintit în fața furtunilor.

La acoperitul clădirii participau în clacă grupuri mari de oameni: bărbați, femei, copii care urcau țigla în pod și de acolo o înminau meșterilor de pe acoperiș. Cînd se ajungea în vîrf, la steagul cu batistă, tămîie și busuioc (Cărsău), lua sticla cu băutură legată de steag și închina spre cei de față urînd gazdei noroc și prosperitate în casă nouă. Steagul se fixa sus odată cu lețuitul. În unele sate (Ursad, Șoimi) se atașau ștergare noi; la Căpîlna și Rohani se pune cîte un steag pentru fiecare meșter. Obiceiul era ca băutura s-o ia meșterul acasă împreună cu întreg conținutul steagului. Bătrînul Nicolae Brînda cum era fruntaș în sat spunea că la Căpîlna, unde construiește și azi la 81 de ani n-a dus băutura acasă niciodată, ci închinînd spre clăcași rostea de pe acoperiș urarea de mai jos:

„Să deie Dumnezeu
Noroc și sănătate
La gazdă și la găzdoaie!
Să folosească casa sănătoși,

*Să aibă prunci frumoși,
 În holde rod
 Și griu în pod,
 Fărină în hambar,
 Mult lapte-n șuștar.
 În casă cite toate,
 În paturi perini late,
 Casa o să le-nflorească
 Și pruncii să-i crească
 În cinste și-n omenie strămoșească”⁶*

Băutura era trecută de la un om la celălalt, cu excepția gazdei care, după obicei, „nu e de cuviință” să bea din „cinstea casei”.

La Urviș se dă participanților o masă comună zisă: „ospățul casei”.

Meșter de casă la Cărăsău, Guț Moise-Spiridon, care deși are doar o jumătate de secol de viață, a construit până în prezent 241 de case și a lucrat în toate localitățile din zona Șoimi—Tinca, iar la Bocsig, Tăgădău și Beliu, în județul Arad, cunoaște și practicile magice care mai persistă în unele localități. El spune că la Căpîlna i-a fost dat să zidească la cele patru colțuri de casă, cite un cocoșel pentru că „așa cere construcția ca să fie durabilă și să aibă noroc gazda”⁷. La Bocsig și în Banat se îngropa la temelie un cocoș roșu; la Cărăsău se pun sub talpă cutioare cu monede de metal; la Dumbrăvița de Codru, Șoimi, Ursad se sfințește locul înainte de a începe construcția și peste tot se afuma casa cu tămîie înainte de a se muta în ea noua familie, „să fugă duhurile rele și să rămînă duhul cel bun, locul curat și luminat ca aurul strecurat, ca Maica Domnului care le-a ajutat”⁸. Toate acestea sînt, desigur, rămășițe mitice milenare legate de credințele și practicile strămoșilor noștri.

Toate construcțiile de lemn ca să poată fi locuibile, necesitau lipitura de pămînt care la casele cu birne se făcea în trei etape: *izbitura*, *îndreptatul* și *văcălitul*. Primele două operații se efectuau cu mîna și numai ultima cerea mistria zisă și *văcălitoare*. Pămîntul se mărunțea bine cu sapa, se muia cu apă și se amesteca cu pleavă călcîndu-se cu picioarele atîta cît era necesar. La *văcălitură* pleava era cernută și pămîntul granulat pentru a se obține o pastă ușor de nivelat cu *văcălitoarea* de lemn.

Jos casele aveau vatră de pămînt bătut cu mîiul sau duminica cu *hora satului*, apoi se nivela și se da cu „murluială” de argilă.

Pereții se spoiau cu var alb, se trasau chenare frumoase în jurul ferestrelor și *jura* în partea de jos, de jur împrejurul pereților.

Tavanul era din scinduri de brad dispuse cu meșteșug peste grinzele.

⁶ Informator Nicolae Brînda, Căpîlna, născut 1899.

⁷ Informator Guț Moise-Spiridon, Cărăsău, comuna Cociuba Mare, născut 1929.

⁸ Informator Nicolae Brînda, Cărăsău, comuna Cociuba Mare, născut 1899.

Cînd totul era terminat se făcea mobilatul, se împodobeau pereții cu *talger*, *ștergare*, *busuioc* și icoane după datină.

Din cele de mai sus se poate vedea că numărul termenilor tehnici care denumesc părțile componente ale elementelor care constituie casa de lemn și unelele de care se ajută meșterii este relativ redus, cițiva sînt desigur regionali, cu circulație restrînsă, dar majoritatea sînt răspîndiți în toate regiunile locuite de români. Faptul că au răzbit prin veacuri utilizați de toate generațiile este însă foarte important.

Se știe că limba este unul din factorii primordiali în unitatea de neam al oricărui popor. În cazul de față acest mănunchi de cuvinte demonstrează nu numai unitatea noastră de limbă din acest colț de țară cu întreaga suflare românească, ci este și un argument în plus pentru continuitatea neînteruptă pe vetrele satelor noastre. Analizînd originea acestor termeni se constată că majoritatea sînt de origine latină și autohtonă și numai o mică parte sînt împrumutați de la popoarele cu care au conviețuit.

Sînt doar 36 de noțiuni și procentual originea lor este cea de mai jos:

- a) 40% sînt termeni de origine latină (*bucate*, *casă*, *cuptoriște*, *căței*, *corn*, *crestătură*, *fruntar*, *îndreptat*, *jură*, *jug*, *mai*, *muc*, *purici*, *șezăți*);
- b) 27% sînt cuvinte autohtone (*cusurău*, *găbănaș*, *gheuroi*, *ghergheleu*, *miță*, *rișniță*, *scleamă*, *șoși*, *văcălitoare*, *vatra*);
- c) 17% sînt de origine slavă (*birnă*, *bortă*, *grîndă*, *izbitură*, *pod*, *tină*);
- d) 12% sînt de origine maghiară (*cionc*, *jilău*, *talpă*, *tirnaț*);
- e) 2% au origine germană (*șpranț*);
- f) 2% sînt de origine sîrbă (*colniță*).

Este grăitor faptul că împrumutul noțiunii respective nu s-a făcut atîta timp cît denumirea românească acoperea cerințele în acel domeniu, ci doar cînd în tehnica țărănească a pătruns o inovație, o unealtă mai bună, cum este cazul noțiunii de *șpranț*, unealtă mai eficientă în cioplitul lemnului decît *secur*ea.

După cum se constată știința și tehnica contemporană transformă lumea de la o zi la alta. Satul nu putea scăpa acestor transformări. Drumul progresului este ireversibil și anii ce se vor depăna din caietul vremii va așterne vîlul uitării peste lucruri de preț nouă, în cazul de față „limba veche și-nțeleaptă”. Acesta e unul din motivele care m-au determinat să consemnez cele de mai sus, un cîrmei de viață ce apune.

GLOSAR

Bucate — cereale

Birnă — grîndă de lemn folosită la construcția pereților de casă

Bortă — gaură prismatică sau rotundă

Corn — căprior la casă

Căței — tip de îmbinat la întîlnirea birnelor; încheietură în cep

Cuptoriște — bucătărie de vară

Cusuraua — parte componentă a pereților la casele de lemn
Cionc — capătul acoperișului construit în două șarpante
Colniță — adăpost pentru car
Fărină — făină
Fruntar — parte din baza construcției de lemn
Găbănaș — magazie de cereale
Gheuroi — unealtă pentru scobit lemnul
Ghergheleu — instalație pentru tăiat scinduri
Jură — ornament colorat, ce se găsește pe pereții caselor de lemn

Jug — parte componentă a pereților casei de lemn
Jilău — rindea
Jireadă — clăie de paie sau fin, prismatică
Mezdrea — rindea
Poiată — grajd
Scleamă — contrafișă la căpriorii casei
Șezați — stâlpii de la prispa casei
Șpranț — secure lată pentru cioplit.
Talger — farfurie de porțelan
Țirnaț — prispă, pridvor
Tină — pământ amestecat cu pleavă, folosit la lipitul casei
Văcălitoare — mistrie
Vișeu — daltă.

TERMES TECHNIQUES EMPLOYÉS POUR NOMMER LES PARTIES COMPOSANTES DES CONSTRUCTIONS PAYSANNES EN BOIS DU BASSIN MOYEN DE CRIȘUL NEGRU

Résumé

La travail aborde la typologie des constructions paysannes de la crique Șoimi-Tinca, sur la vallée moyenne de Crișul Negru et les termes techniques populaires de la zone employés pour nommer les parties composantes des constructions paysannes en bois.

Les occupations essentielles des habitants de la zone ont été celles traditionnelles: l'agriculture, l'élevage des animaux, l'arboriculture et la coupe du bois des forêts.

Ces occupations ont déterminé au début le type des habitats, la plupart aux maisons espacées jusqu'à la concentration régie à la fin du XVIII-siècle par l'Empire des Habsbourg. Après la mise en pratique de „l'alignement“ (1772), les maisons paysannes de la zone ont été disloquées et mises sur l'emplacement actuel dans des villages de type concentré.

Dans le cadre de ces habitats il y avait trois types de foyers paysans:

1. foyer ouvert;
2. foyer à double cour;
3. foyer à cour fermée ou semi-fermée.

Quant aux constructions on a utilisé plutôt le rouvre qui était choisi dans certaines périodes de l'année (en automne et au printemps) du bois proche du village.

Les constructions en bois se dressaient au printemps „entre semaille et bêche“ c'est-à-dire pendant les jours longs et ensoleillés de mai et juin.

Les éléments importants de la charpente d'une maison en bois étaient: semelle d'appui mise en longueur (talpă), semelle d'appui qui lie celles en longueur (fruntar), palançons (șosii), solive d'encherêtrure (jug), poutre (grinda), poutrelles (grinzele) et chevrons (căpriori).

En analysant, en détail, les termes techniques employés pour nommer les parties composantes on est arrivé à la conclusion que l'origine des 36 notions est la suivante:

a. 40% sont des termes d'origine latine (bucate, casă, cuptoriște, căței, corn, creștătură, fruntar, îndreptar, jură, jug, mai, muc, purici șezați);

- b. 27% sont des mots autochtones (cusurău, găbănaș, gheuroi, ghergheleu, miță, rișniță, scleamă, șoși, văcălitoare, vatra);
- c. 17% d'origine slave (bîrnă, bortă, grindă, izbitură, pod, tină);
- d. 12% d'origine hongroise (cionc, jilău, talpă, tîrnaț);
- e. 2% d'origine germanique (șpranț);
- f. 2% d'origine serbe (colniță).

C'est éloquent le fait qu'on n'a pas emprunte des notions tant qu'il y avait des notions roumaines dans ce domaine; on en a emprunté quand dans la technique paysanne a pénétré une innovation, un outil meilleur, comme par exemple la notion de șpranț qui normait un outil plus efficace dans le dégrossissage du bois que la hache.

Il s'ensuit, à la suite de ces constatations que la technique traditionnelle spécifique aux constructions paysannes reflète la continuation d'une tradition propre dans ce sens à la population roumaine de Bihor, tradition transmise des temps les plus reculés.